

“IN EEN WERKELIJK CIRCULAIRE ECONOMIE BREEKT MEN GEEN GEBOUWEN MEER AF”

Voormalig ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe) (Bureau AHH, luchtfoto Gerhard Jaeger)

INTERVIEW MET ARCHITECT HERMAN HERTZBERGER

Het voormalig ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, bij station Den Haag Laan van NOI. Slopen of niet? De gemeente Den Haag wil graag het eerste en stemt in met sloop om nieuwbouw van vier torens met daarin onder meer 1.200 woningen te realiseren.* “Krankzinnig, volkomen onverantwoord”, vindt Herman Hertzberger, de architect van het in 1990 opgeleverde gebouw. Zijn bureau heeft een haalbaarheidsstudie gemaakt voor herbestemming van het ministerie met woningen. Volgens Hertzberger kan dat namelijk wel degelijk en is het gebouw destijds juist zo ontworpen om wijziging van functies mogelijk te maken.

Liefhebbers van moderne architectuur vinden het een iconisch gebouw, dat absoluut niet gesloopt mag worden. Anderen vinden het juist geen verlies. Aanleiding voor Rupert van Heijningen en Jan Bron Dik om op bezoek te gaan bij Herman Hertzberger en hem te vragen of hij persoonlijk de Vrienden van Den Haag bij onze excursie naar het SoZaWe-gebouw wil rondleiden. Herman Hertzberger, scherp van geest en volop actief, ontving ons in zijn kantoor in Amsterdam. In de loop van ons onderhoud schoof Laurens Jan ten Kate, de rechterhand van Hertzberger, bij ons aan.

Structuralisme

Herman Hertzberger is een vooraanstaand architect, gelauwerd met vele prestigieuze onderscheidingen. Hij was jarenlang als hoogleraar verbonden aan de TU in Delft.

Hertzberger is een van de grondleggers van het structuralisme, Team 10 en de Forumbeweging in de Nederlandse architectuur en stedenbouw in de jaren zestig en zeventig. De menselijke maat staat hierin centraal en zijn gebouwen zijn opgebouwd uit units met een menselijke maat die met elkaar het gehele gebouw vormen. Hierdoor hebben deze gebouwen vaak een geometrisch grondpatroon, iets dat duidelijk is terug te zien in het voormalig SoZaWe-ministerie. “Even een misverstand rechtzetten”, zegt hij, “structuralisme is niet zozeer prononceren van de structuren, maar ruimtes creëren die voor meerdere doelen geschikt zijn.”

Een stad in zichzelf

Internationaal bekend werd Hertzberger dankzij zijn ontwerp van het kantoor voor Centraal Beheer in Apeldoorn (1972). Andere bekende ontwerpen van zijn hand zijn onder meer het Filmhuis en Theater aan het Spui in Den Haag, het Chassé Theater in Breda en het Muziekcentrum Vredenburg in Utrecht.

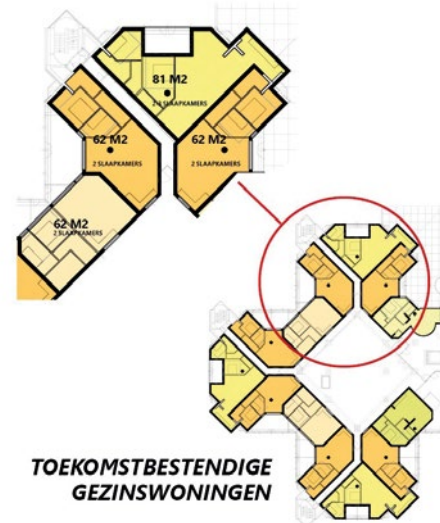
In 1981 kreeg Hertzberger de opdracht voor een nieuw ministerie bij station Laan van NOI in Den Haag. In 1990 werd het gebouw uiteindelijk opgeleverd, 56.000 m², een gebouw van formaat. Het bood destijds een werkplek aan ruim 2.400 ambtenaren. Het complex bestaat uit zestien achthoekige torentjes. Een hoge vide, een soort passage met daaraan belangrijke voorzieningen, vormt de ruggengraat van het gebouw. Kleur, textuur en daglichttoetreding

maakten SoZaWe een prettig licht gebouw, dat in zichzelf een stad is met een volstrekt open structuur, waarbij er letterlijk straten en pleinen zijn. Plek voor een veelvoud van informele ontmoetingen die het werken meer spontaniteit zouden moeten geven. Het trok veel internationale aandacht. Ondanks kritiek was iedereen het erover eens dat dit een karaktervol ministerie was. Het gaf identiteit aan de publieke betekenis van het departement en stond tevens garant voor een humane werkplek voor de betrokken ambtenaren.

Haalbaarheidstudie

Nadat het ministerie het gebouw had verlaten en was verhuisd naar de Haagse binnenstad, werd het SoZaWe-gebouw in 2016 door het rijk verkocht aan een projectontwikkelaar. Een van de voorwaarden was dat er de eerste vijf jaar sobere woonruimte aan 350 mensen met een tijdelijke verblijfsvergunning, statushouders, moest worden aangeboden. Die zijn nu vertrokken. De Horeca Academie, de techcommunity The Hague Tech, een aantal ondernemers en een gemêleerde woongemeenschap gebruiken met genoeg het gebouw, wat erop wijst dat het daarvoor geschikt is. De gemeenteraad kreeg van de wethouder te horen dat de ontwikkelaar samen met de gemeente en de architect de mogelijkheden voor hergebruik heeft onderzocht, maar dat dit helaas 'onhaalbaar' is. "Een volslagen verzinsel," zegt Hertzberger stellig. "Ik weet niets van een haalbaarheidsstudie. Ik heb ook nooit gezegd dat hergebruik niet haalbaar is, integendeel!" Daarover straks meer, eerst het plan van de gemeente.

BETAALBARE WONINGEN VAN FATSOENLIJKE AFMETINGEN

Uit de brochure over herbestemming van het SoZaWe-gebouw van Architectenbureau Herman Hertzberger (Bureau AHH)

Plan AnnA

VORM Ontwikkeling is de eigenaar van het SoZaWe-gebouw en wil deze plek graag ontwikkelen. VORM onderzocht de afgelopen jaren wat bewoners en bedrijven nodig zouden hebben. De gemeenteraad heeft voor deze plek aan de Anna van Hannoverstraat, ingestemd met een nieuwbouwplan dat

Visualisatie van de centrale hal (Bureau AHH)

Herman Hertzberger geeft uitleg over het SoZaWe-gebouw.
Rupert van Heijningen (l) en Jan Bron Dik (r)
(foto Laurens Jan ten Kate)

‘Anna’ werd gedoopt. Het plan gaat uit van twee gebouwen van maximaal 35 meter hoog. Met daarop 4 torens van elk maximaal 75 meter hoog. In de Anna komen 1.000 tot 1.200 woningen. De woningen variëren van klein tot groot, koop- en huurwoningen, waarvan 30% sociale huurwoningen. Verder komt er een ‘IT Security Campus’, voor bedrijven die werken aan internetveiligheid en technologie. Voor de buitenruimte direct naast de gebouwen en voor de hele openbare omgeving van het stationsgebied stelt de gemeente Den Haag nog een plan op.

Voordat de bouw kan beginnen moet de gemeente eerst een bestemmingsplan vaststellen. Daarna kan de ontwikkelaar een omgevingsvergunning aanvragen.

Na goedkeuring van de vergunning kan de ontwikkelaar de bouw voorbereiden. Aan het ontwerp-bestemmingsplan wordt nu gewerkt en het staat dit najaar open voor discussie. Het zal een aanpassing zijn van het oorspronkelijke plan uit 2019, na kritiek van het wijkberaad Bezuidenhout, de Haagse Stadspartij en de PvdA op de bouwmassa, bouwhoogte en volume van Anna. Aan echte inspraak heeft het ontbroken: ‘Bouwplan Anna staat al vast’. Begin 2023 wil de gemeente er een besluit over nemen.

Transitie

“Schandalig”, zegt Ten Kate, “dat Hertzberger betrokken zou zijn bij een onderzoek dat herontwikkeling van het bestaande gebouw onhaalbaar zou zijn. Dat is Herman in de mond gelegd. Werkelijk ongelooflijk dat Anne Mulder (VVD; als wethouder verantwoordelijk voor de Buitenruimte, red.) dit zegt.” Den Haag maakt deel uit van Cirkelstad.nl en wil een circulaire economie maar sloopt zijn gebouwen! Behalve het feit dat bij sloop een belangrijk werk van hem verloren gaat, is het gebouw gewoon nog te goed om te slopen, zegt Hertzberger. “Het slopen en dan weer op dezelfde plek iets nieuws

bouwen kost een geweldige hoeveelheid geld, altijd meer dan het transformeren van het gebouw. Met behoud van fundering en draagconstructies bespaar je, behalve CO₂-uitstoot en tijd, al een derde van de bouwkosten! Het is een verspilling van jewelste.” Hertzberger vertelt dat in Apeldoorn wel gewerkt wordt aan een plan voor herbesteding van het gebouw van Centraal Beheer. Waarom is zo een creatieve exercitie in Den Haag niet mogelijk? Helaas overheerst de markt op dit moment nog vrijwel alles en gaat het allemaal om rendement. Maar we moeten nu toch echt anders gaan denken, beslist gaan denken in het teken van duurzaamheid.

Hertzberger: “Wij zijn in een interessante tijd beland. Alle waarden staan ter discussie en het liberale marktdenken is langzamerhand vastgelopen. De tijd dat je kon denken ‘mijn kinderen krijgen het beter dan ik’, is voorbij. Onbeperkte groei kan niet meer. We zitten in een transitie, moeten alternatieve mogelijkheden zoeken, door innovatie, voor meer toekomstwaarde. We hebben dringend behoefte aan een nieuw perspectief. Niet langer meer ‘ieder voor zich’, maar samenwerken. Beter omgaan met de aarde. Je moet vandaag de dag niet zomaar gebouwen slopen. Van veel leegstaande kantoren en andere utiliteitspanden is nog veel te maken, bijvoorbeeld door transformatie naar woningen. Slopen is waanzin, weinig duurzaam. SoZaWe is een goed voorbeeld: niet afbreken, maar duurzaam herontwikkelen! Als je alleen al weet wat voor een uitstoot aan CO₂ de sloop van zo’n gebouw veroorzaakt.”

Anti-sociale woningen

Dat het nieuwbouwplan Anna veel meer (sociale) woningen oplevert ziet Hertzberger niet als een echt voordeel. Hij betwijfelt of die woningen vanwege hun beperkte oppervlakte prettig leefbaar zullen zijn. De beoogde 30% sociale huurwoningen zullen behoorlijk duur zijn en betitelt hij vanwege de kleine oppervlakte van 52 m² als ‘anti-sociale’woningen. “Ons herbestedingsplan voorziet in 500 écht sociale woningen, dat wil zeggen: betaalbaar en met fatsoenlijke afmetingen. De gezinswoningen hebben 85 m² oppervlakte, een extra slaapkamer voor kinderen. Grootste winst van ons plan: het kan een riant woongebouw worden omdat de aanwezige straten en pleinen in het gebouw te transformeren zijn tot aangename publieke ruimtes, met winkeltjes en een overdekte passage. Hoezo niet haalbaar? SoZaWe is helemaal gebouwd met geprefabriceerde onderdelen, met als gedachte een mogelijke functiewijziging. Eén fout heb ik gemaakt, ik had het als LEGO moeten maken om het ook weer uit elkaar te kunnen halen. Dat had een hoop ellende opgelost, afbreken en elders opnieuw opbouwen.” “Wethouder Balster (PvdA, red.) zag ik deze zomer bij Nieuwsuur heel verstandige dingen zeggen over sociale woningbouw. Dat er niet zozeer behoefte is aan stapeling

Visualisatie van een van de gevels (Bureau AHH)

maar aan variatie rond publieke ruimtes. Ik heb hem daarover een brief geschreven, dat wij zijn mening delen en blij zijn dat die opvatting deel uitmaakt van de besluitvorming van het gemeentebestuur van Den Haag. Hij heeft nog steeds niet geantwoord.”

Schoonheid

Veel mensen vinden het SoZaWe-gebouw lelijk en zien er liever iets anders voor in de plaats. Hertzberger: “De opdracht van het ministerie was destijds: bouw een burcht. Bij herbestemming met ons plan gaat het gebouw nu juist open, wordt toegankelijk. Van buiten bekeken kan ik mij voorstellen dat het mensen niet zo aanspreekt. Maar schoonheid komt met de tijd, als de herbestemming is uitgevoerd. Het is

een iconisch gebouw, ook een uiting van architectuur in een bepaalde periode. Schoonheid komt met de jaren. In de 19e eeuw vond men het Binnenhof oude meuk, en wilde het slopen. Parijzenaars vonden de Eiffeltoren in het begin een verschrikking. Als je afstapt van het schoonheidsverhaal is het échte probleem dat modale inkomens niet meer te huisvesten zijn in Den Haag.”

“Sinds het plan Anna is gelanceerd kregen we vertragingen door corona en nu de oorlog in Oekraïne, met de energiecrisis en de economische teruggang. De wereld is veranderd, de jaren van overvloed zijn voorbij. Sloop van het SoZaWe-gebouw en nieuwbouw zal straks onhaalbaar blijken. Slopen, afvoeren, nieuw bouwen? De huurprijzen zijn omhoog, de bouw- en energiekosten zijn enorm gestegen en het gaat heel lang duren. Plan Anna wordt ingehaald door de tijd. Ons herontwikkelingsplan kost 2/3 van de prijs, 30% van de bouwkosten staat er al. Ook realiseren wij de herbestemming veel sneller dan 5 jaar. Zo komt het toch nog goed.”

Tot zover ons gesprek met Herman Hertzberger. Wij zien uit naar het bezoek aan het SoZaWe-gebouw dat wij als Vrienden op 10 november met hem zullen hebben.

Jan Bron Dik en Rupert van Heijningen

*Zie hiervoor *Nota van Uitgangspunten Station Laan aan NOI (Den Haag Beatrixkwartier) en omgeving* - mei 2015 en *Planuitwerkingskader Anna van Hannoverstraat 5, Herontwikkeling voormalige Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid* – 26 mei 2021.

Visualisatie van de Zuidentree (Bureau AHH)